

Hivatkozott irodalom

- KNIEZSA ISTVÁN 1942. Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. *Magyar Népryelv* 4: 196–232.
- KOCÁN BÉLA 2009. A folyóvíznevek típusai és változásai Ugocsa vármegye korai ó- és középmagyar kori névanyagában. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 115–131.
- LIZANEC PÉTER – HORVÁTH KATALIN 1993. A Tisza kárpátaljai szakaszának vízneveiről. *Névtani Értesítő* 15: 221–224.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. *Kárpátalja településeinek történeti helynevei: a kataszteri térképek és birtokrészteli jegyzőkönyvek alapján*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára*. Аутор–Шапк, Ungvár.

PELCZÉDER KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1132-349X>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

Germanen, Mars und Schotter. Das Geheimnis des Namens Merseburg [Germánok, Mars és sóder. Merseburg nevének titka]

Szerkesztő: HARALD BICHLMEIER. Baar-Verlag, Hamburg, 2016. 148 lap + 3 térkép

1. Két eseménynek (II. Henrik császár és Vitéz Boleszláv lengyel király merseburgi találkozásának, illetve a merseburgi dóm felszentelésének) a közelmúltban ünnepelt ezredik évfordulója új lendületet adott a Merseburg város történetére és nevére vonatkozó kutatásoknak, amelyek sorába a szóban forgó kötet is illeszkedik. A három szerző – HARALD BICHLMEIER indogermanista (Halle/Jena), KARLHEINZ HENGST szlavista (Lipce/Chemnitz) és CHRISTIAN ZSCHIESCHANG történész (Lipce) – tanulmányaikban azt a célt tűzték maguk elé, hogy különböző szempontokból kiindulva kerüljenek közelebb a helynév eddig etimológiailag nem teljes biztonsággal értelmezett első tagjának megfejtéséhez.

2. Az első, A Merseburg helynév indogermán nyelvészeti megközelítése (9–40) című, HARALD BICHLMEIER tollából származó tanulmány a CHRISTIAN ZSCHIESCHANG által (ugyanabban a kötetben) összefoglalt eddigi lehetséges eredeztetési kísérletekhez kapcsolódik. Ezeket az alábbiakban röviden vázoljuk és tárgyaljuk:

1. ófn. *meri, mari*, ószász *meri*, germ. **mari* 'állóvíz, tó';
2. germ. **mairja-* 'határ, határterület', vö. angolsz. *mære*;
3. személynév, nyug. germ. **Meriso* vagy *Marso*;
4. törzsnév, a Rajna torkolatvidékén élt *Marsi* megjelölése;

5. idg. **mor* 'állóvíz'.

6. **Mersa* < germ. **mersō-* < idg. **merh₂-* 'szétnyom'.

BICHLMEIER elveti az 1. és 2. értelmezést, mert ebben az esetben olyan **-res* > **-rse* hangátvetést kellene feltételeznünk, amelyre nem találhatók párhuzamok. Nincs példa olyan összetett szóra sem, amelynek első tagjához genitívuszi *-s* járul úgy, hogy a második tag *-burg*. A 3. és 4. megoldás a szerző szerint elméletileg lehetséges, azonban aligha bizonyítható, amire több indokot is felsorol.

Az 5. ponttal kapcsolatban (20) utal ERNST EICHLER értelmezésére – az idg. **mor -s* szuffixummal bővítve: **Marisa* 'állóvíz' –, amely végső soron JÜRGEN UDOLPH interpretációjára vezethető vissza. Eszerint az összetétel első tagja leginkább a nyug. germ. **Marisa* < közgerm. **Mariso* alakkal (a germán nyelvréteghez tartozó *-s* szuffixumos szóképzéssel) azonosítható. BICHLMEIER kifogásolja, hogy UDOLPH a tanulmányában (1994) nem foglalkozik az *-s* szuffixum etimológiájával. Azt is megjegyzi, hogy Merseburg környékén nincs más hasonló, e típusba sorolható helynév.

Az ALBRECHT GREULE által javasolt, 6. számú értelmezés norvég kutatók (BJORVAND, NYMAN) etimológiáján alapszik, akik az etimont a víznevek közé sorolják (*Mors* folyónév, *Mjøsa* tónév; a megnevezés motivációja: 'kavicsos folyóágy'), amely végső soron az idg. **mer-/mar-* 'szétmorzsol, szétnyom' tőből származó ősgerm. **mers-/murs-* tőhangzóváltó alakra vezethető vissza. Az *-s-* ebben az értelmezésben nem szuffixum, hanem a szótó része, s ebből az következne, hogy néhány *Maars-* < *Mers(e)-* alakú holland helynév rokonságban állna a *Merseburg* névvel. Továbbá az *-i-* igen korai kiesését kellene előfeltételeznünk, amely azonban csak az ófelnémet kor korai szakaszában jelent meg szórványosan.

A 6. javaslat mélyreható, rendkívül alapos mérlegelése után (amelyben az indogermán nyelvészet terminológiáját és jelöléseit alkalmazó érvelés a nem beavatottak számára alig követhető) BICHLMEIER arra a következtetésre jut, hogy a nyelvészeti eredmények egyelőre egyértelműen a **mersō-* 'kavics/közúzalék' irányába mutatnak, amely ennek megfelelően előnyben részesítendő EICHLER, illetve UDOLPH értelmezésével szemben, és összhangban áll a környékbeli és a merseburgi várhegyen található geológiai leletekkel is.

A tanulmány utolsó mondatában a szerző ismételtén rámutat az általa kifejtek viszonylagosságára. Eszerint az, hogy a megoldás végleges-e, egyelőre nem mondható meg, és teljesen más utat is találhatunk a megoldásra.

3. KARLHEINZ HENGST a *Merseburg – 'kilátó'?* (41–84) című tanulmányában érvek egész sora alapján, BICHLMEIER fejtegetéseire utalva arra az eredményre jut, hogy megfontolandó és teljes biztonsággal nem is tagadható a feltételezés, miszerint valamely, az önálló nyelvek kialakulása előtti időben keletkezett hidronimával van dolgunk. HENGST a *Merse-* esetében valószínűnek tartja, hogy azt egy, a mai templomhegyen (Domberg) található helyet jelölő szóból származtathatjuk. Fontosak a régi forrásokban előforduló hangváltozásra vonatkozó fejtegetései: eszerint a **Marsi-* alak legkorábban a 6–7. századra rekonstruálható, az */i/* hatására bekövetkező */a/* > */e/* elsődleges umlaut a 8. század második felétől feltételezhető; a 10. században még léteztek ugyan */i/-t* tartalmazó alakok, de a források többségében redukált */e/* lépett az */i/* helyébe, míg helyenként */a/-ra* végződő alakok is előfordulnak.

4. CHRISTIAN ZSCHIESCHANG a *Merseburg jelentősége a kora- és virágzó középkorban* (85–120) című tanulmányában térképek segítségével is bemutatja a *Merseburg* környékén

található helynevek világát, amelyre a Saale folyótól nyugatra fekvő területen germán, később német és szláv helynevek jellemzőek. A tanulmány etimológiát vizsgáló fejezetében a szerző hat pontban foglalja össze a név eredeztetésére tett eddigi legfontosabb kísérleteket (lásd feljebb). A név virágzó középkori szerepét tárgyaló fejezet a különböző névadásokhoz kapcsolódó mítoszokról szól. Eszerint a kor olyan értelmezéseket részesített előnyben, amelyek növelték az adott hely presztízsét. Így a *Merseburg* helynevet *Marsburg*-ként, azaz 'Mars vára'-ként értelmezték (sőt a megnevezést Julius Caesarnak tulajdonították). A tanulmány a Merseburgra vonatkozó gazdag irodalomjegyzékkel zárul.

5. A *Merseburg* helynév említései Corvey-i Widukind és Merseburgi Thietmar szövegeiben (121–136) című kitekintésében BICHLMEIER az *-r*-t tartalmazó, illetve *-r*- nélküli, valamint a szinkópát, magánhangzó-kiesést felmutató névelőfordulások hangtani fejlődését vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy a 10. században az írott nyelvi *Merseburg* és *Mersburg* alakok mellett egy beszélt nyelvi *Mesburg* alak is létezhetett.

A kötet a rövidítések jegyzékével (137–138), a köznevek és tulajdonnevek mutatójával (139–147), valamint a szerzők jegyzékével (148) zárul.

6. A szerzők többször is utalnak arra, hogy a kutatás jelenlegi állását nem tekintik végérvényesnek, többek között azért sem, mert túl csekély összehasonlító anyag áll rendelkezésre, s így további vizsgálatokat tartanak szükségesnek. Ez utóbbiakra nem kellett sokáig várnunk, amint azt KIRSTIN CASEMIR és JÜRGEN UDOLPH recenziója mutatja (Zum Ortsnamen *Merseburg* [A *Merseburg* helynévről]. *Namenkundliche Informationen* 109–110: 108–146). A szóban forgó cikkel a szerzők a téma további tárgyalásához kívánnak hozzájárulni. Ennek eleget téve KIRSTIN CASEMIR és JÜRGEN UDOLPH az itt ismertetett műben olvasható értelmezési javaslatok kritikus értékelését végzi el, s ennek során lényeges pontokban más eredményre jut, amelyet a következőképpen lehet összefoglalni:

1. Az eddigiekben fontos cikkeket hagytak figyelmen kívül (pl. ALBRECHT GREULE egyik tanulmányát).

2. A *Merseburg* név első tagjának értelmezéséhez a szerzők sokkal több párhuzamos névalkotást vesznek figyelembe, mint amennyi az eddig közzétett tanulmányokban szerepel.

3. Az adatok összessége biztos fogódzkodókat kínál a név értelmezéséhez.

Az eddigi értelmezések rövid bemutatása során szintén a CHRISTIAN ZSCHIESCHANG által a fenti tanulmányban összefoglalt eddigi származtatási kísérletek szolgálnak kiindulópontként, amelyeket HARALD BICHLMEIER tekintett át. A szerzők kifejezetten egyetértenek mindazzal, amit KARLHEINZ HENGST az */i/* régi adatokban való megjelenésével kapcsolatban kifejtett. Ezt követően az adatok részletes áttekintése következik, amelynek során 33 példát sorakoztatnak fel az */i/* előfordulására, ugyanakkor az */e/-t* tartalmazó alakok vannak többségben, melyekből csak néhány válogatott példa bemutatására adódik lehetőség.

A figyelmen kívül hagyott tanulmányoknak szentelt részben a szerzők utalnak a GREULE egyik tanulmányában szereplő eredeztetésre, miszerint a germán **mar-i* többől Germánia egész területén képeztek helyneveket, melyekből a legtöbb Németország középnyugati részén és Németalföldön található. A szerzők **Mari-sa*, illetve **Marsa-* kezdetű neveket sorolnak fel, s köztük előfordul a *Merseburg* név is. UDOLPH egy 2004-es munkája pedig a helynevek képzésének formáját és funkcióját vizsgálta, többek között az *-ia-* és *-s-* derivátumokat, amelyeknek különös jelentőségük van a helynevek vonatkozásában.

A párhuzamos névalkotásokkal foglalkozó részben 30 (Németországban és a nyugati szomszédos országokban előforduló) nevet sorolnak fel a specifikus jelentéstani probléma részletes bemutatásával, majd rendszerezik is a helyneveket.

A gazdag forrásanyag kiértékelése a helynév alábbi értelmezését eredményezte: Az összetétel első tagja a germ. **Marsi* 'mocsaras, nedves hely [itt a Saale partján]' szóból származó **Marsi-* alakra vezethető vissza. Az *-i-* kapcsolóelem hatására következett be az umlaut, az *-s-* pedig nem szuffixum, hanem a képzőmorféma része. A hangváltozás eredménye a *Merse-* alak, amelyből a *-burg* későbbi hozzáadásával jött létre a *Merseburg* helynév. A fejtegetés utolsó mondata így hangzik (saját fordításomban): „Számunkra a *Merseburg* helynév – összefoglalva – nem jelent rejtélyt.”

JOSEF SCHWING

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0620-1201>

Mannheimi Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

**Place-Name Changes. Proceedings of the Symposium in Rome,
17–18 November 2014 [Helynévváltozások. A 2014. november
17–18-án Rómában tartott szimpózium előadásai]**

Szerkesztők: PETER JORDAN – PAUL WOODMAN. Verlag Dr. Kovač, Hamburg,
2016. 492 lap

1. A kötet a helynévkutatás kérdéseit vizsgáló, PETER JORDAN és PAUL WOODMAN által szerkesztett *Name & Place – Contributions to Toponymic Literature and Research* [Név és hely. Közlemények a helynévtani szakirodalom és kutatás témakörében] című sorozat¹ ötödik kiadványa.

A kötet 17 ország 41 szerzőjének angol nyelvű tanulmányait tartalmazza, összesen 34 írást. Az előszóban (3–5) a helynévkutatás multidiszciplináris jellegéről és a tudományterület jelentőségéről olvashatunk, majd arról, hogy a kötet szerzői történelmi, politikai, szociológiai, kulturális és nyelvészeti szempontok alapján is vizsgálták a helynévváltozással kapcsolatos kérdéseket.

A kötetben szereplő tanulmányokat a szerkesztők öt tematikus egységbe sorolva adják közre: módszertani kérdések; helynévváltozások egy adott országban vagy régióban; helynévváltozások városi környezetben; helynévváltozások multikulturális közösségekben; konkrét történelmi események hatása a helynevekre. Az írások ily módon történő csoportosítása észszerű és követhető logikai vázat ad a kiadványnak: az általános módszertani kérdésektől a helynévváltozással kapcsolatos konkrét esettanulmányokig jut el az olvasó. A legtöbb tanulmány saját tartalomjegyzékkel is rendelkezik, és ennek alapján számozott logikai egységekre van felosztva.

¹ A sorozat első négy kötetének ismertetését l. a *Névtani Értesítő* 38. évfolyamában (2016: 259–264.)